

U povodu fotografske izložbe »Stoljeće arheoloških istraživanja u Rijeci« otvorene u galeriji Francuske škole u Rimu

IZLOŽBA KOJA OTVARA PITANJE VALORIZACIJE I PREZENTACIJE

Fotografska izložba »Stoljeće arheoloških istraživanja u Rijeci« otvorena je u galeriji Francuske škole u Rimu. Ovim povodom razgovaramo s kustosicama izložbe prof. dr. sc. Marinom Viceljom-Matijašić (voditeljica Katedre za umjetnost starog i srednjeg vijeka na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Rijeka), dr. sc. Palmom Karković Takalić (asistentica na Odsjeku za PU Rijeka) i Petrom Predoević Zadković (doktorandica na Odsjeku za PU Rijeka).

Kako je došlo do te izložbe i poziva u talijansku prijestolnicu?

MVM: Radeći na projektu antičke i srednjovjekovne baštine Rijeke boravili smo, kao članovi Katedre za umjetnost starog i srednjeg vijeka Odsjeka za povijest umjetnosti, u nekoliko navrata u Francuskoj školi u Rimu. Naziv je preveden kao škola, no ona ima ulogu akademije, istraživačkog instituta. Radi se o instituciji koja predstavlja jedan od vodećih centara u interdisciplinarnom istraživanju ranijih razdoblja (antike i srednjeg vijeka) u Europi, ponajprije zapadnog Mediterana, u što su već tradicionalno uključeni različiti prostori jadranske Hrvatske. S obzirom na to da je riječki materijal manje poznat te da dosad nije bio predstavljen rimskoj javnosti, zajedno smo s kolegama iz Ecolea otvorili neka pitanja oko interpretacije, valorizacije i prezentacije arheološke baštine. Nadamo se daljnjoj suradnji i rezultatima. Ovim povodom zahvaljujemo Veleposlanstvu u Rimu, ponajprije gospođi Tamari Perišić, savjetnici u ambasadi, koja nam je pomogla u organizaciji izložbe i u promociji aktivnosti vezanih uz izložbu.

Rani slojevi Rijeke

Kako je izložba koncipirana i što talijanska javnost iz nje može doznati?

PKT: Izložba je koncipirana kronološki, po pojedinačnim lokalitetima kako su otkrivani. Tako je prva 1914. godina i otkriće dijela kasnoantičkog bedema, srednjovjekovnog zida i rimske arhitekture u Ulici Korzo 16. Iako to nije bilo prvo arheološko istraživanje u Rijeci, označilo je početak zaštitnih radova na području riječkoga Staroga grada i jednu intenzivniju aktivnost gradskih službi i pojedinaca u dokumentaciji i zaštiti najstarijih slojeva Rijeke. Izložba se zaključuje s 2014. godinom, kada kreću nova istraživanja sustava Claustra Alpium Iuliarum. Sve što je uslijedilo, bit će uključeno u neke iduće projekte.

Iz materijala predstavljenih na posterima talijanska javnost može doznati informacije o povijesti Rijeke, o razvoju njezinog istraživanja, u čemu su u prvoj polovici 20. stoljeća najvažniju ulogu imali upravo talijanski istraživači. Može doznati o pojedinačnim nalazima termi, domusa, bazilike, principija, koji svjedoče o Rijeci, odnosno Tarsatici, kao gradskoj sredini koja kao takva postoji već 2000 godina. Talijani tradicionalno, poslovno i privatno, gravitiraju Hrvatskoj i zaista su rijetki koji do sada nisu bili u Rijeci ili na istočnoj obali Jadrana. Pogledom na izložbu i nalaze, mnogi su se naši kolege iznenadili, jer su svi ti rani slojevi Rijeke danas gotovo nevidljivi i na taj način široj javnosti nepoznati.

Izložba će nakon Rima biti prikazana i u Trstu i Milanu. Možete li nešto više o tome reći?

MVM: Izložba u Trstu dogovara se u suradnji s Generalnim konzulatom Republike Hrvatske, Sveučilištem u Trstu te Arheološkim muzejom gdje

će biti postavljena. Trst nam je posebno zanimljiv budući da dijelimo slične probleme u povijesti arheoloških istraživanja jedne urbane sredine u kojoj je teško predstaviti sve povijesne slojeve gradnje. Dijelimo i niz stručnjaka koji se smatraju utemeljiteljima arheologije i konzervacije u Trstu i sjevernoj Italiji, koji su istovremeno djelovali i u Rijeci i ondje ostavili značajan trag.

PKT: Izložba je, osim na Riječkom Korzu, prethodno predstavljena u Ministarstvu kulture Crne Gore u Cetinju, u suradnji sa Savezom Crnogoraca Hrvatske. Predstaviti će se u Kotoru, a potom i u Prijedoru (Bosna i Hercegovina), čime se nastoji potaknuti dijalog s različitim istraživačkim školama ne samo zapadne Europe nego i naše bliže regije, kojoj prirodno gravitiramo.

Doprinos Talijana

Ovim povodom istaknuti su radi i doprinos talijanskih istraživača i konzervatora, koji su postavili temelje zaštite i valorizacije arheološke baštine u Rijeci. Koji su to istraživači i kakav je konkretno njihov doprinos?

PPZ: Povijesna istraživanja, početkom 20. stoljeća u Rijeci, obilježena su snažnim utjecajem talijanskih intelektualaca ujedinjenih u želji za stvaranjem nacionalne povijesti te potaknutih političkim zbivanjima na prijelazu stoljeća. Udruženi u društva Deputazione fiumana di storia patria i Società di studi Fiumani započnuju s promicanjem povijesnih, arheoloških i povijesno-umjetničkih istraživanja, ali i primjerice rješavanjem problema smještaja i organizacije rada Gradskog muzeja - Museo Civico.

Značajnu ulogu u razvoju zaštite i valorizacije arheološke baštine u Rijeci igraju kontakti riječkih arheologa-amatera (Ricardo Gigante, Guido Depoli) s djelatnicima muzeja i konzervatorskih institucija s područja Istre i sjeverne Italije, među kojima se ističu Ferdinando Forlatti, Pietro Sticotti, Mario Mirabella Roberti, Giovanni Brusin.

Budući da Italija ima mnogo dužu tradiciju istraživanja i očuvanja kulturne baštine, navedeni su pomagali riječkim arheolozima-amaterima u prepoznavanju, interpretaciji i dataciji pojedinih nalaza te u odlukama o tome što s nalazima i lokalitetima dalje napraviti. Većina istraživanih lokaliteta u prvoj polovici 20. stoljeća uništena je radi gradnje suvremene arhitekture, ali su pojedinačni pokretni nalazi muzealizirani i na taj način, u muzeju Civico ili Gradskom muzeju Sušak, predstavljeni široj javnosti. Nažalost, u ratnim je zbivanjima tijekom Drugog svjetskog rata dio otkrivenih antičkih i srednjovjekovnih predmeta nepovratno nestao ili je otuđen. Manje je primjerice poznat i podatak da je Giovanni Brusin dvadesetih godina 20. stoljeća izvršio konzervaciju dijela zida obrambenog sustava Claustra Alpium Iuliarum uz stubište današnje Kalvarije i na taj način ga trajno očuvao od propadanja. Mnogi koji ondje prolaze i ne

Petra Predoević Zadković, Marina Vicelja-Matijašić i Palma Karković Takalić

Odnos prema baštini

Kakvo je vaše mišljenje o čuvanju, zaštiti i prezentaciji riječke arheološke baštine (kao primjer mogu navesti srednjovjekovni zid na Trgu Ivana Klobučarića koji je prije 14 godina uklonjen radi izgradnje podzemne garaže i do sad nije vraćen)? Što bi po tom pitanju još trebalo učiniti?

PKT: Moje mišljenje o čuvanju, zaštiti i prezentaciji riječke arheološke baštine je to da se naprave »tri koraka naprijed«, a onda »dva i pol koraka natrag« i tako stalno. Srednjovjekovni je zid do 2004. bio jedan od rijetkih povijesnih spomenika riječkoga Staroga grada koji se nalazio in situ tj. na svome izvornome mjestu. U skladu s tim, trebao se tretirati kao spomenik kulture nulte kategorije. Njegovim pomicanjem taj je vrijednost zauvijek izgubljena, a izgradnjom stambeno-poslovne zgrade više ne postoji mogućnost njegova povratka na izvornu poziciju. Što dalje napraviti sa zidom i s Trgom Ivana Klobučarića teško je reći. Svakako ne još jedan stambeno-poslovni prostor koji će poput navedene zgrade, nebudera Tower centra ili Zagrada »zjapiti« poluprazan ili zid pošto-poto vraćati na trg bez prethodne provjere vlasništva trga, detaljnog i promišljenog plana što s trgov napraviti u budućnosti.

Običaj je da se prilikom preuređivanja povijesnih jezgri prostorima nastoji vratiti njihova temeljna izvorna funkcija i izgled. Prostor koji danas nazivamo Klobučarićevim trgov bio je s jedne strane zida okupiran klaustrom benediktinskoga samostana, dakle otvorenim zelenim prostorom, s druge, prema povijesnim fotografijama, isto zelenom površinom, koju su benediktinci ili možda susjedi »uživali«. Ukinućem i rušenjem samostana, prostor je ostao otvoren, postupno se pretvorivši u školsko igralište i park. Prema tome, smatram da tom prostoru treba vratiti ulogu koju je oduvijek imao, a to je zelena površina u središtu grada, školsko igralište, okupljalište djece i lokalnog stanovništva. Ulogu koju taj trg nastavlja imati i danas, unatoč njegovoj funkcionalnoj i estetskoj osakaćenosti.

Da ne bude sve negativno, smatram pohvalnom inicijativu Grada i Konzervatorskog odjela da se uoči većih infrastrukturnih radova u Starom gradu izvrše zaštitna arheološka istraživanja većeg ili manjeg opsega te da se uvijek nastoji naći neko rješenje kako prezentirati nalaze. To ne ide uvijek »glatko« ili onako kako to javnost očekuje, no to su složeni projekti u visoko urbaniziranoj povijesnoj zoni, u kojima sudjeluje mnogo »zainteresiranih strana« te zaista nije lako naći kompromis. Dobar je primjer, unatoč početnim nesuglasicama, realizacija projekta Arheološkoga parka »Principij«. Problemi nastavka njegova održavanja su ti »dva i pol koraka natrag« koji nam se stalno događaju. Grad Rijeku treba pohvaliti što kroz natječaje za sredstva javnih potreba u kulturi već niz godina ima »sluha« za različite aktivnosti istraživanja i predstavljanja arheološke i povijesno-umjetničke baštine Rijeke. To nisu veliki projekti, ali poput ove izložbe, nama istraživačima daju vjetar u leđa, a javnosti sadržaje koji ih zanimaju, a koji im inače nisu dostupni.

Ono što nedostaje, bilo po pitanju zida na Klobučarićevom, ranokršćanskih mozaika ispod Kosog tornja, održavanja opločenja principija ili nekog drugog »slučaja« je dijalog između različitih nadležnih institucija, zajedničko planiranje realne, prilagodene, održive zaštite i prezentacije te baštine, zapošljavanje stručnjaka koji imaju domaće i međunarodnog iskustva na tom području. Nedostaju jasni kriteriji koji će za svako dobro, neovisno o željama investitora/idejnih projekatnata biti uvažavani. Nedostaju potezi koji će stručnoj i lokalnoj zajednici imati smisla i biti na korist.

znaju o čemu se radi jer su ostaci Klaustre na Kalvariji i Kozali s vremenom zaboravljeni i gotovo u potpunosti uništeni.

Kad su počela arheološka istraživanja u Rijeci?

PPZ: Zanimanje istraživača za riječku antičku povijest, točnije ostatke rimskog luka u samom središtu grada, ruševine starog zida sačuvanog na gradskoj uzvisini Kalvarija i brdu Sv. Katarina te epigrafske spomenike ugrađene u zidove riječkih crkava možemo pratiti od sredine 17. stoljeća. Tada nastaju prva historiografska djela u kojima se raspravlja i o razdobljima najstarije riječke prošlosti. Tako primjerice kranjski polihistor Johann Weikhard Valvasor pišući o Rijeci navodi kako je u vinogradima oko crkve sv. Andrije dovoljno tek malo kopati da bi se otkrio zlatni i srebrni kovani novac, različito željezno oružje ili mozaik. Krajem 19. stoljeća upravo su na tom prostoru, iza današnjeg Riječkog nebodera, prilikom rušenja crkve sv. Andrije otkriveni ulomci kasnoantičkog mozaika. No i ranije, sredinom 19. stoljeća na obližnjem prostoru, za vrijeme radova na usjeku za željezničku prugu otkriveni su pojedinačni arheološki nalazi koji su povezani s postojanjem rimske nekropole, a koja je arheološki potvrđena krajem tridesetih godina 20. stoljeća. U drugoj polovici 17. stoljeća i na lijevoj obali Rječine, na nekadašnjem prostoru Franjevačke brajde koji danas otprilike odgovara prostoru podno Trsatskih stuba oko Križanićeve i Strossmayerove ulice, iskopan je rimski nadgrobni spomenik, a 1934. godine u blizini je otkrivena druga, istočna gradska nekropola. Počeci arheologije u Rijeci, kao i u drugim gradovima s bogatom i dugom prošlosti, nisu planirana istraživanja, već rezultat interesa pojedinaca koji su prepoznali i obradili, prema njihovom shvaćanju i shvaćanju tadašnjeg vremena, interesantne nalaze. Za riječku arheologiju najizrazitiji period istraživanja i spoznaja počinje otkrićem kasnoantičkog bedema 1914. godine, odnosno spoznajom o lokaciji i veličini antičkog naselja, njegovom povijesnom i urbanističkom razvoju.

u, razgovaramo s kustosicama Marinom Viceljom-Matijašić, Palmom Karković Takalić i Petrom Predoević Zadković

A OKO INTERPRETACIJE, ARHEOLOŠKE BAŠTINE

Faze razvoja Tarsatike

Kako je navedeno uz izložbu, spoznaje o arheološkoj baštini rezultat su praćenja infrastrukturnih i građevinskih radova u gradu, koji se intenziviraju od početka 20. stoljeća i rezultiraju nizom manjih zaštitnih arheoloških zahvata. Sustavna istraživanja provedena u posljednjem desetljeću potvrdila su neke starije pretpostavke i omogućila nove vrijedne spoznaje. O kakvim se spoznajama radi?

PPZ: Nakon završetka Drugog svjetskog rata, mnogobrojne infrastrukturne radove u povijesnoj jezgri pratila su većinom i zaštitna arheološka istraživanja. U razdoblju između šezdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, zahvaljujući Radmili Matejčić te Aleksandri Faber, istraženi su dijelovi kasnoantičkog bedema te rimske terme. Kasne šezdesete i sedamdesete bile su posebno značajne i za istraživanje

kasnoantičkog obrambenog sustava Claustra Alpium Iuliarum. Od osamdesetih godina većinu zaštitnih arheoloških istraživanja na području riječkog Starog grada vodio je arheolog Nino Novak. Na temelju istraživanja koje je vodio, prikupljeni su podaci o rimskoj stambenoj arhitekturi te principiju i ranokršćanskoj bazilici koju su sustavno istražili arheolozi Hrvatskog restauratorskog zavoda, pod vodstvom Josipa Višnjića i Luke Bekića, u razdoblju od 2007. do 2009. godine. Jedno od posljednjih istraživanja u gradskoj jezgri provedeno je 2014. godine na prostoru Koblerovog trga. Rezultati istraživanja potvrdili su postojanje rimskog naselja Tarsatika, na prostoru današnjeg Starog grada te njegovih urbanističkih i povijesnih faza razvoja od 1. do 6. stoljeća.

PKT: Izvori za sada potvrđuju pretpostavke o trima fazama razvoja Tarsatike. Antička Rijeka se

kao rimski municipij Tarsatika razvija u 1. stoljeću, o čemu svjedoče navodi antičkih pisaca, ostaci rimske stambene arhitekture i termi. Materijalni i pisani izvori upućuju i na specifičan daljnji razvoj naselja. Umjesto stagnacije i opadanja kvalitete života u razdoblju kasne antike, Tarsatika doživljava procvat kao glavna opskrblna luka obrambenog sustava Claustra Alpium Iuliarum. Uz ostatke Claustra, u razdoblje druge polovice 3. stoljeća datiraju ostaci principija - zapovjedništva vojnog logora i velikih termi, dok se u 4. stoljeće datira izgradnja bedema. Na opstanak naselja i zajednice Tarsatiana u 5. stoljeću upućuju ostaci monumentalne gradske bazilike. S druge strane, materijalni izvori, koji se mogu datirati u razdoblje od 7. do 10. stoljeća, vrlo su rijetki, stoga se smatra da Tarsatika, u razdoblju ranog srednjeg vijeka, nema više ulogu značajnijeg urbanog središta.

Izložba u Rimu rezultat je rada na projektima »Srednjovjekovna spomenička baština Kvarnera« i »Migracije, identiteti i kontekst srednjovjekovne umjetnosti Kvarnera« Katedre za umjetnost starog i srednjeg vijeka Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci. Možete li ukratko predstaviti te projekte?

MVM: Oba projekta posvećena su istraživanju izabranih tema iz antičke i srednjovjekovne baštine kvarnerskog prostora - ranosrednjovjekovne kamene skulpture, srednjovjekovne drvene skulpture, rane crkvene povijesti te interpretacije kasnoantičkog i srednjovjekovnog sloja Rijeke. Tako smo sačinili korpus ranosrednjovjekovnih kamenih ulomaka, izraduje se isti za drvenu srednjovjekovnu skulpturu, došli do vrijednih spoznaja o povijesnim slojevima Rijeke na temelju istraženog arhivskog materijala u Beču i Trstu, napravili smo interaktivnu kartu riječkih arheoloških lokaliteta te film o riječkim spomenicima, radimo na digitalizaciji i 3D prezentaciji spomenika, organizirali smo nekoliko znanstvenih skupova te izložbi na kojima smo predstavili rezultate našega rada. Rana su razdoblja riječke povijesti posljednjih godina u fokusu istraživača i šire javnosti s obzirom na brojna otkrića i nalaze kojima se popunjavaju velike praznine u poznavanju tih dijelova povijesti. Ipak, nedostaje detaljniji znanstveni pristup u analizi materijala te sintezni prikazi, koji će pridonijeti razumijevanju povijesnih slojeva i koji će riječki i kvarnerski materijal postaviti u širi kontekst i usporedbu sa susjednim prostorom. U tom smislu iznimno je važna suradnja sa svim dionicima u tom procesu, poglavito institucijama koje su izravno uključene u procese arheoloških istraživanja, ali i kolegama na međunarodnoj razini u valorizaciji onoga što posjedujemo. Ističemo uspješnu suradnju s kolegama

Izložba je koncipirana kronološki, po pojedinačnim lokalitetima kako su otkrivani. Tako je prva 1914. godina i otkriće dijela kasnoantičkog bedema, srednjovjekovnoga zida i rimske arhitekture u Ulici Korzo 16. Iako to nije bilo prvo arheološko istraživanje u Rijeci, označilo je početak zaštitnih radova na području riječkoga Staroga grada i jednu intenzivniju aktivnost gradskih službi i pojedinaca u dokumentaciji i zaštiti najstarijih slojeva Rijeke. Izložba se zaključuje s 2014. godinom

iz Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, Hrvatskog restauratorskog zavoda, Konzervatorskog odjela u Rijeci, Grada Rijeka i Sveučilišne knjižnice Rijeka. Kroz projektne smo zadatke uspjeli riječku baštinu predstaviti internacionalnoj znanstvenoj i stručnoj javnosti i na taj način je uključiti u rasprave koje izlaze iz lokalnog i regionalnog okvira.

EPK Rijeka

Izložba u Rimu bila je prilika i za predstavljanje Rijeke-Europske prijestolnice kulture. Kakav je vaš pogled na taj projekt i što od njega očekujete?

PKT: Izložbom je predstavljena Rijeka u kontekstu rimske i općenito europske kulturne i umjetničke baštine, no ona nije dio službenog programa Rijeke 2020 niti joj je cilj promocija istoga. Budući da izložbu dijelom sufinancira Grad Rijeka, s naše je strane postojala inicijativa da se iz praktičnih razloga iskoristi prilika suradnje s Francuskom školom za najavu programa Rijeke kao prijestolnice kulture u Rimu, no iz agencije Rijeka 2020 nije bilo odaziva. I to je zapravo razumljivo. Koncept programa EPK-a, iz onoga što nam je svima samo okvirno poznato, promišlja kulturu kao jako širok pojam, kao nešto što se poistovjećuje sa specifičnim riječkim načinom života, u što onda ulazi gastronomija, rock glazba, manjinska djelatnost, maškare i slično. Jasno je da u takvom opširnom, »popularnom« promišljanju kulture nema mjesta za pojedinačne znanstveno-specijalističke teme iz arheologije i povijesti umjetnosti. Ni mi zapravo ne želimo »ići pod ruku« s riječkim karnevalom, bilo kao nematerijalnom baštinom, bilo kao »najvećim riječkim partijem«, jer je kultura iz našeg kuta gledanja nešto potpuno drugačije. U tom kontekstu, od EPK-a se najviše veselimo otvaranju nove zgrade Muzeja grada Rijeka i svih aktivnosti koje će takav jedan novi prostor donijeti, gdje će, nadamo se, kao i do sada, biti mjesta za različita usavršavanja i rad naših studenata, budućih povjesničara umjetnosti.

Kim CUCULIĆ

Detalj s izložbe u Rimu

Palma Karković Takalić, Jasen Mesić i Marina Vicelja-Matijašić na otvorenju rimske izložbe